

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 433 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Kopak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Innovatsion siyosatni amalga oshirish yo'nalishlari.....	16
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari.....	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari.....	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi.....	41
Idirisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari.....	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili.....	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari.....	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy.....	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovatsion rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности.....	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi.....	102
Umarov Abdavaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems.....	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati.....	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budjetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'lakov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida).....	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiev Hasan Abdigapparovich	
Budjet tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahalliyashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari.....	230
Mirzayev Kobil Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	

Innovasion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	
Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri.....	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении.....	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	
SWOT-анализ использования социальных сетей в туристической индустрии узбекистана.....	279
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Germaniya tajribasidan foydalanish orqali o'zbekistonda turizm sohasidagi kadrlar salohiyatini rivojlantirish masalalari	287
Xamidova Mo'tabarxon Abdumalik qizi, Ochilov Akram Odilovich	
Blockchain texnologiyasining bank operatsiyalari xavfsizligini ta'minlashdagi o'rni.....	291
Mirpulatova Luiza Mansurovna	
Tijorat banklarini reytingini aniqlashda bankometr modelidan foydalanish yo'llari.....	294
Karabaev Nodir Abduhamidovich	
Значение business city как инфраструктурного объекта	303
Солиева Умида Алишер кизи	
The potential for the development of wage labor as a factor	308
Usmanov Ilkhom Achilovich	
Ways to improve the organizational and economic mechanism of business tourism in Uzbekistan.....	312
Musayeva Shoirazimovna, Usmanova Dilfuza Ilkhomovna	
Kichik biznes subyektlarining faoliyatini baholashning metodologik asoslari	318
Mavrulov Ravshan Ne'matjonovich	
Kichik korxonalarini rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanish.....	324
Ergasheva Nigora Abdigapparovna	
Mamlakatimizda intensiv baliqchilikni rivojlantirishning dolzarb masalalari.....	328
Mamatqulov Nurbek O'razali o'g'li	
Уменьшение выбросов парниковых газов и переход к возобновляемым источникам энергии	331
Р.Т. Шомуродов, И.И. Бахадиров, Р.Т. Умаров, И.Ш. Жамолитдинова	
Ipoteka bozorida investision muhitni yaxshilash yo'llari.....	341
Abdullaev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
Muammoli kreditlar: yechimlari va istiqbollari.....	346
Kalandarov Abdulla Baxtiyorovich	
Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarish va ta'sirini baholash uslubiyati.....	351
Muxitdinov Shuhrat Ziyavitdinovich	
Zamonaviy sharoitda PR (jamoatchilik bilan aloqalar)ning mazmuni va ahamiyati.....	356
Ergasheva Fotimaxon Ibragimovna	
O'zbekiston moliya tizimida mahalliy moliyaning o'ziga xos xususiyatlari	361
Xikmatillayeva Dildora Shavkat qizi	

Rahbar kasbiy motivatsiyasini rivojlantirish ko'nikmalarini takomillashtirish Shadiyev Sherzod Fayzullayevich	366
Improvement of marketing communication strategies in chemical industry enterprises Muminova Dildora Dilshadovna	375
Mikromoliya tashkilotlarida islom moliyaviy instrumentlarini joriy etishni takomillashtirish..... Axmedova O'g'ilshod Musurmonqul qizi	380
Tijorat banklarida aktivlar sifatini tasniflashning nazariy jihatlar..... Qodirova Nafisa Ilhomovna	384
Importance-performance analysis as a useful tool for marketing audit processes of HEIs in Uzbekistan Nurillo Umarxonov	388
Тенденции энергетики будущего: шаги в новую фазу Абдураимова Нигора Ражабовна	396
Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari..... Tursunov Zohidxo'ja Orifovich	405
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklar faoliyatini statistik tadqiq etish xususiyatlari..... Kutliyev Dilshod Orifovich	412
O'zbekistonda suv tanqisligining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishgata'siri..... Maxmudov Nosir Maxmudovich, Alimova Guzal Alisherovna	419
O'zbekistonda yashil iqtisodiyotning kelajak istiqbollari Egamberdiyev Humoyun	424
O'zbekiston respublikasi davlat budjeti daromadlarini simpleks usulida optimallashtirish Fayzullayev Doston Mahmud o'g'li	428

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SIMPLEKS USULIDA OPTIMALLASHTIRISH

ORCID: 0009-0004-5104-9450

Fayzullayev Doston Mahmud o‘g‘liO‘zMU iqtisodiyot fakulteti “Ekonometrika va
iqtisodiy modellashtirish” kafedrasida tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti daromadlari, daromadlar tarkibi, soliq va nosoliq tushumlar, yalpi ichki mahsulot (YaIM) tarkibiy siljishlarining integral koeffitsiyenti, simpleks usuli, maqsad funksiyasi, chegaraviy shartlar, soliq va soliqsiz tushumlarning YaIMdagi o‘rtacha va optimal ulushlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: davlat budjet daromadlari, daromadlar tarkibi, integral koeffitsiyent, simpleks usuli, maqsadli funksiya, chegaraviy shartlar, optimal ulush.

Abstract: in the article, the State budget revenues of the Republic of Uzbekistan, the structure of revenues, tax and non-tax revenues, the integral coefficient of the structural shifts of the Gross Domestic Product (GDP), the simplex method, the objective function, boundary conditions, the average and optimal shares of tax and non-tax revenues in GDP.

Key words: state budget revenues, composition of revenues, integral coefficient, simplex method, objective function, boundary conditions, optimal share.

Аннотация: в статье доходы Государственного бюджета Республики Узбекистан, структура доходов, налоговые и неналоговые поступления, интегральный коэффициент структурных сдвигов валового внутреннего продукта (ВВП), симплексный метод, цель функция, граничные условия, средняя и оптимальная доли налоговых и неналоговых доходов в ВВП.

Ключевые слова: доходы государственного бюджета, состав доходов, интегральный коэффициент, симплекс-метод, целевая функция, граничные условия, оптимальная доля.

KIRISH

Faoliyat turlariga ko‘ra YaIM tarkibidagi o‘zgarishlarning integral koeffitsiyenti iqtisodiy o‘zgarishlarning dinamikasini tushunishda yordam beruvchi kuchli vositadir. Bu koeffitsiyent muvozanatli va barqaror o‘shishni ta‘minlash uchun mo‘ljallangan choralarga ilmiy asos yaratadi.

Davlat budjeti daromadlari tarkibining YaIMdagi ulushlarini o‘zgarishi YaIM tarkibidagi o‘zgarishlarning integral koeffitsiyentiga ta‘sirini baholash orqali Davlat budjetiga soliq va nosoliq tushumlar tarkibining barqaror iqtisodiy o‘shishga ta‘sir yo‘nalishlarini hamda budjet daromadlari tarkibida oshirishning optimal imkoniyatlariga ega daromad manbalarini aniqlash imkonini beradi.

TADQIQOT MAVZUSINING DOLZARBLIGI

Davlat budjeti daromadlarini oshirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, mavjud barcha imkoniyatlardan foydalangan holda davlat budjeti daromadlar manbalarini kengaytirish, davlat budjeti taqchilligi oshib borayotgan bugungi kunda dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Davlat budjeti daromadlari tarkibini tadqiq etish orqali soliq va soliqsiz tushumlarni oshirishning mavjud imkoniyatlarini aniqlash, xususan, mintaqaning xomashyo resurslari va foydali qazilmalarga boyligini inobatga olgan holda sohada istiqbolli loyihalarni amalga oshirish soliq-budjet siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridandir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Markaziy Osiyo – Germaniya” ikkinchi samitidagi nutqida[1] ikki davlat o‘rtasidagi sherikchilikning ustuvor yo‘nalishlariga to‘xtalib, mintaqamiz foydali qazilmalarga boy ekanligi ta‘kidlab o‘tildi. Germaniya mineral resurslar agentligi va nemis kompaniyalari bu sohada bizning muhim sheriklarimiz bo‘lishi mumkin. Bu o‘rinda gap geologik razvedka, konlarni jadal o‘zlashtirish, qayta ishlash va yuqori qo‘shimcha qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish, Germaniya va Yevropa Ittifoqining boshqa mamlakatlariga mahsulot yetkazib berishni tashkil etish borasidagi loyihalar haqida bormoqda. O‘zbekiston qo‘shni mamlakatlarda bunday loyihalarni birgalikda amalga oshirishga tayyor. Mintaqamizda

aniqlangan muhim xomashyo va nodir metallar konlarining raqamli xaritasini yaratish bo'yicha dasturni ishlab chiqishda Germaniya texnik ko'magini jalb etish istiqbolli hisoblanadi. Shuningdek, bu sohadagi hamkorlikning ishonchli huquqiy bazasini shakllantirish muhim deb hisoblanishi ta'kidlandi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Maqolani yozish jarayonida bir qator iqtisodchi olimlarning davlat budjeti daromadlari, ularni oshirishning ilmiy-nazariy va amaliy asoslarini o'z ichiga olgan ilmiy va o'quv adabiyotlari mavjud. Xususan, xorijiy iqtisodchilardan Shkolnyk I., Kozmenko S., Drahosov J., Kozmenko O., Aldiwani K. (2021), Chugunov (2020) [2], Khalil and Pandow (2020) [3] va Frolov (2021) [4] va boshqalar ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilgan. Davlat budjet tizimining ilmiy-nazariy asoslarini shakllantirishga o'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan A.V. Vahobov, T.S. Malikov [5], N.X. Xaydarov[6], T. Eshnazarov[7] va boshqalar hissa qo'shdilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

- Tadqiqot maqsadiga erishish uchun dastavval amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalar belgilab olindi.
- Davlat budjeti daromadlari va uning tarkibiy qismlarini korrelatsion – regression tahlil qilish orqali, natijaviy belgiga ta'sir etayotgan omil belgilarning bog'liqlik kuchiga baho berish;
 - Yo'qolgan qiymatlarni boshqarish: yetishmayotgan ma'lumotlar nuqtalarini kiritish yoki olib tashlash;
 - Transformatsiya: dispersiyani barqarorlashtirish uchun logarifmik yoki farqlovchi transformatsiyalarni qo'llash;
 - Statsionarlik: statsionarlikni ta'minlash uchun birlik ildiz testlarini o'tkazish (masalan, Dikki-Fullerning kengaytirilgan testi);
 - Exploratory Data Analysis (EDA): syujetlar va avtokorrelyatsiya funksiyalaridan foydalangan holda tendensiyalar, mavsumiylik va sikllarni aniqlash;
 - Parametrlarni baholash: model parametrlarini optimallashtirish uchun tarmoq qidiruvi yoki eng kichik kvadratlar usuli (MLE) kabi usullardan foydalanish;
 - Simpleks usulidan foydalangan holda maqsadli funksiyani optimallashtirish.

TAHLIL VA NATIJALAR

Faoliyat turlariga ko'ra YalM (yalpi ichki mahsulot) tarkibidagi o'zgarishlarning integral koeffitsiyenti iqtisodiyotning YalM tarkibidagi struktura o'zgarishlarining darajasini aniqlovchi o'lchovdir. Ushbu koeffitsiyent umumiy YalMdagi turli iqtisodiy faoliyat turlari (yoki sektorlari) ulushlarining nisbiy va mutlaq o'zgarishlari asosida hisoblanadi. Bu jarayon bir necha bosqichni o'z ichiga oladi, jumladan, integral koeffitsiyentni hosil qilish uchun foydalaniladigan chiziqli va kvadratik koeffitsiyentlar hisoblanadi.

YalM tarkibidagi o'zgarishlarning integral koeffitsiyentini hisoblash bosqichlari quyidagicha:

1. Iqtisodiy faoliyat (sektorlar) bo'yicha 2012-2023 yillardagi YalM ma'lumotlari to'planadi:

- tahlil qilinayotgan davrlar davomida turli sektorlardan YalMga qo'shilgan ulushlarni yig'ing.
- ma'lumotlar har bir davr uchun umumiy YalMdagi har bir sektor ulushini o'z ichiga olishi kerak.

2. Mutlaq struktura o'zgarishlarining chiziqli koeffitsiyenti hisoblandi (K_l). Ushbu koeffitsiyent YalM tarkibidagi mutlaq o'zgarishlarni o'lchaydi. Buning uchun quyidagi formuladan foydalanildi:

$$K_l = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k |d_{ij} - d_{ij-1}|$$

Bu yerda:

d_{ij} vaqtida i -sektorining YalMdagi ulushi.

d_{ij-1} avvalgi davrdagi i -sektorining YalMdagi ulushi.

k sektorlar soni.

3. Mutlaq struktura o'zgarishlarining kvadratik koeffitsiyenti hisoblandi (K_s). Ushbu koeffitsiyent kvadrat o'zgarishlarni o'lchaydi, bu esa katta o'zgarishlarni ko'proq ta'kidlaydi.

Buning uchun quyidagi formuladan foydalanildi:

$$K_s = \frac{1}{k} \sqrt{\sum_{i=1}^k (d_{ij} - d_{ij-1})^2}$$

4. Nisbiy struktura o'zgarishlarining kvadratik koeffitsiyenti hisoblandi (K_{sr}).

Ushbu koeffitsiyent YalM ulushidagi nisbiy o'zgarishni hisobga oladi.

Buning uchun quyidagi formuladan foydalanildi:

$$K_{sr} = \sqrt{\frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \left(\frac{d_{ij} - d_{ij-1}}{d_{ij-1}} \right)^2} * 100$$

5. Struktura o'zgarishlarining integral koeffitsiyenti hisoblandi (K_d):

Integral koeffitsiyent oldingi koeffitsiyentlarni birlashtirib, umumiy struktura o'zgarishini o'lchaydi.

Buning uchun quyidagi formuladan foydalanildi:

$$K_d = \sqrt{\frac{1}{k} \sum_{i=1}^k (d_{ij} - d_{ij-1})^2 \div \left(\sum_{i=1}^k d_{ij-1}^2 + \sum_{i=1}^k d_{ij}^2 \right)}$$

Ushbu formulada maxraj koeffitsiyentni ulushlarning kattaligini hisobga olgan holda normallashtiradi.

1-jadval. YaIM struktura o'zgarishlarining integral koeffitsiyenti[8].

Yillar	KI-mutloq tarkibiy o'zgarishlarning chiziqli koeffitsiyenti	Ks-mutloq tarkibiy o'zgarishlarning kvadratik koeffitsiyenti	Kst-nisbiy tarkibiy o'zgarishlarning kvadratik koeffitsiyenti	Kd- tarkibiy o'zgarishlarning integral koeffitsiyenti
2012	0,0050	0,0030	2,3616	0,0075
2013	0,0090	0,0053	4,8465	0,0132
2014	0,0060	0,0037	2,1952	0,0092
2015	0,0030	0,0018	2,7706	0,0046
2016	0,0020	0,0013	1,0698	0,0032
2017	0,0080	0,0052	4,9044	0,0131
2018	0,0205	0,0127	10,0783	0,0322
2019	0,0290	0,0179	12,0242	0,0459
2020	0,0035	0,0021	3,4431	0,0053
2021	0,0025	0,0015	1,3252	0,0038
2022	0,0100	0,0065	4,0455	0,0164
2023	0,0090	0,0053	3,7730	0,0133

YaIM tarkibiy o'zgarishlarining integral koeffitsiyentini natijaviy belgi deb olib, Davlat budjeti daromadlari tarkibi omil belgi sifatida quyidagicha belgilandi:

2-jadval. Erkin o'zgaruvchilarning belgilanishi.

Z ₁	Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i
Z ₂	Aylanmadan soliq
Z ₃	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i
Z ₄	Qo'shilgan qiymat solig'i
Z ₅	Aksiz solig'i
Z ₆	Bojxona boji
Z ₇	Mulk solig'i
Z ₈	Yer solig'i
Z ₉	Yerosti boyliklaridan foydalanganlik uchun soliq
Z ₁₀	Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq
Z ₁₁	Boshqa daromadlar

Davlat budjeti daromadlarining soliq turlari va nosoliq tushumlar bo'yicha YaIMdagi ulushi (foizda) Z_1 dan Z_{11} gacha 2-jadvalga mos ravishda belgilab olindi va YaIM struktura o'zgarishlarining integral koeffitsiyentini bilan bir xil aniqlikdagi 2012–2023-yillardagi qiymatlari 3-jadvalda keltirildi:

3-jadval. Natijaviy belgi va omil belgilarning 2012-2023-yillardagi qiymatlari[8].

	F	Z_1	Z_2	Z_3	Z_4	Z_5	Z_6	Z_7	Z_8	Z_9	Z_{10}	Z_{11}
2012	0,007	0,785	0,506	1,804	4,676	2,489	0,595	0,577	0,381	1,580	0,058	1,302
2013	0,013	0,678	0,543	1,772	4,926	2,719	0,657	0,660	0,381	1,429	0,067	1,300
2014	0,009	0,600	0,511	1,746	5,072	2,645	0,723	0,682	0,347	1,218	0,061	1,324
2015	0,005	0,533	0,546	1,717	4,902	2,538	0,669	0,629	0,339	1,136	0,072	1,370
2016	0,003	0,476	0,593	1,620	4,656	2,450	0,568	0,650	0,378	0,986	0,064	1,312
2017	0,013	0,465	0,538	1,536	4,626	2,346	0,538	0,671	0,344	1,094	0,054	1,174
2018	0,032	0,821	0,494	1,505	6,534	2,274	0,428	0,611	0,353	1,975	0,030	1,868
2019	0,046	3,071	0,373	2,378	6,347	1,936	0,432	0,443	0,434	2,758	0,059	2,679
2020	0,005	4,742	0,224	2,500	5,149	1,932	0,587	0,326	0,394	2,711	0,079	3,311
2021	0,004	5,195	0,223	2,562	5,206	1,772	0,645	0,333	0,553	2,141	0,093	3,578
2022	0,016	4,238	0,283	2,734	5,875	1,515	0,647	0,452	0,597	1,563	0,079	4,741
2023	0,013	3,823	0,226	2,805	5,427	1,485	0,901	0,478	0,646	1,435	0,074	4,427

Yalpi ichki mahsulotning tarkibiy siljishlariga Davlat budjeti daromatlari va uning tarkibi bo'lgan soliq va nosoliq tushumlarning ta'sirini korrelyatsion-regression tahlil qilindi. Tahlil natijalariga ko'ra omil belgilar natijaviy belgiga juda kuchli korrelyatsion bog'langanligini ko'rishimiz mumkin (4-jadval).

4-jadval. YaIM tarkibiy o'zgarishlarining integral koeffitsiyenti va Davlat budjeti daromatlari o'rtasidagi korrelyatsion tahlil natijalari.

	DBD	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10	Z11
YaIM	0,997	0,950	0,821	0,990	0,990	0,980	0,949	0,932	0,979	0,886	0,963	0,978

Korrelyatsion-regression tahlil natijalari asosida natijaviy belgi va omil belgilar o'rtasida ko'm omilli chiziqli regressiya tenglamasi tuzildi:

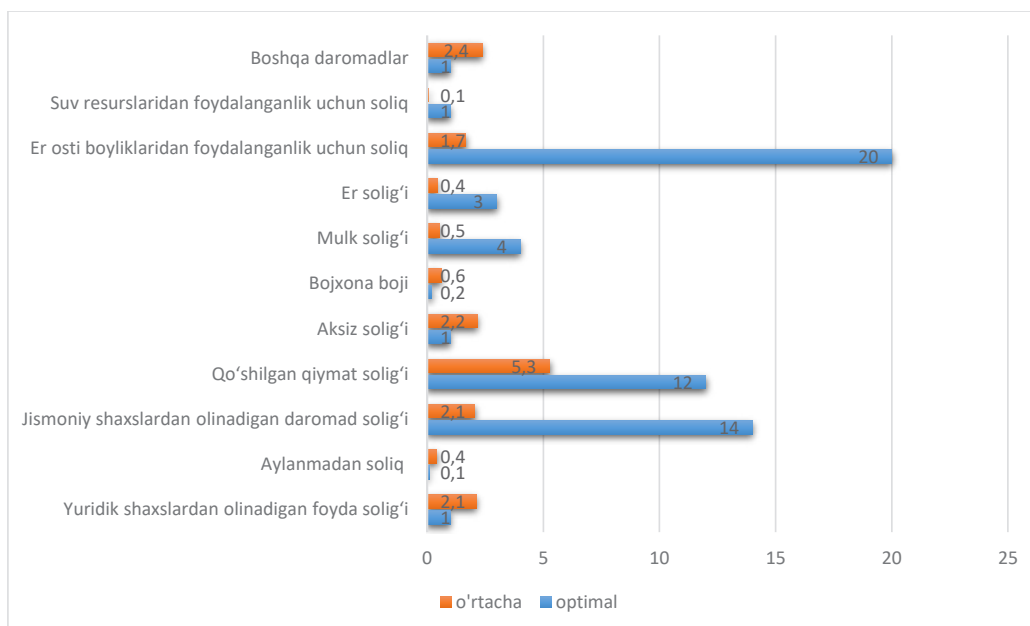
$$F = -0,09 - 0,01 \cdot Z_1 - 0,1 \cdot Z_2 + 0,01 \cdot Z_3 + 0,01 \cdot Z_4 - 0,03 \cdot Z_5 - 0,06 \cdot Z_6 + 0,2 \cdot Z_7 + 0,06 \cdot Z_8 + 0,03 \cdot Z_9 + 0,68 \cdot Z_{10} - 0,01 Z_{11} \rightarrow \max$$

Regressiya tenglamasini maksimallashtirish uchun o'zgaruvchilarga ma'lum bir cheklanishlar kiritildi. Davlat budjeti daromatlari tarkibining YaIMdagi ulushi bo'yicha jahon tajribasidagi maksimal va minimal chegaralar tanlab olinib, qaralayotgan masalaning cheklanishlari sifatida foydalanildi.

O'zgaruvchilar bo'yicha cheklanishlar quyidagicha:

$$\begin{aligned} Z_1 &\leq 7 \geq 1 & Z_7 &\leq 4 \geq 0,1 \\ Z_2 &\leq 5 \geq 0,1 & Z_8 &\leq 7 \geq 0,3 \\ Z_3 &\leq 14 \geq 1 & Z_9 &\leq 20 \geq 1 \\ Z_4 &\leq 12 \geq 2 & Z_{10} &\leq 1 \geq 0,01 \\ Z_5 &\leq 7 \geq 1 & Z_{11} &\leq 30 \geq 1 \\ Z_6 &\leq 10 \geq 0,2 & & \end{aligned}$$

Yuqorida kiritilgan cheklanishlarni inobatga olgan holda maqsad funksiyani simpleks usuli yordamida optimallashtirib, Davlat budjeti daromatlari tarkibining YaIMdagi ulushini o'rtacha va YaIM tarkibiy o'zgarishlarining barqarorlashtiruvchi optimal ulushlari hisoblandi.

1-rasm. Davlat budjeti daromadlari tarkibining YaIMdagi ulushini o'rtacha va YaIM tarkibiy o'zgarishlarining barqarorlashtiruvchi optimal ulushlari (foizda).[9, 11]

XULOSA VA TAKLIFKLAR

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston davlat budjeti daromadlarining har tomonlama statistik tahlili mamlakat iqtisodiy salomatligining ko'p qirrali manzarasini ochib beradi. Tarixiy tendensiyalar, daromad manbalari va iqtisodiy siyosatning ta'sirini o'rganish siyosatchilar, iqtisodchilar va investorlar uchun qimmatli tushunchalarni beradi. Budjet daromadlari dinamikasini anglagan holda O'zbekiston o'zining iqtisodiy o'sish va rivojlanish yo'lida davom etishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi davlat budjetini mustahkamlash va daromad manbalarini oshirish bo'yicha yetarli manbalarga egadir. O'zbekiston tabiiy resurslarga, xususan, energetika va mineral xomashyo sohalariга boy. Ushbu resurslarni qazib olish va eksport qilishdan olinadigan daromadlar davlat budjetiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tabiiy resurslardan olinadigan daromadlar dinamikasini tushunish prognozlash va rejalashtirish uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Markaziy Osiyo – Germaniya" ikkinchi sammitidagi nutqi. <https://president.uz/oz/lists/view/7554>
- Chugunov I., Makohon V., Vatulov A. & Markuts Y. (2020). General government revenue in the system of fiscal regulation. *Investment Management and Financial Innovations*, 17(1), 134-142. [https://doi.org/10.21511/imfi.17\(1\).2020.12](https://doi.org/10.21511/imfi.17(1).2020.12).
- Khalil R. & Pandow B.A. (2020). Influence of fiscal policy on GDP: an empirical study of GCC countries. *Investment Management and Financial Innovations*, 17(3), 319-331. doi:10.21511/imfi.17(3).2020.24.
- Frolov S., Bogacki S., Shukairi F. & Bukhtiarova A. (2021). Evaluation of state budget structural changes based on the coefficient method. *Investment Management and Financial Innovations*, 18(1), 55-64. [https://doi.org/10.21511/imfi.18\(1\).2021.05](https://doi.org/10.21511/imfi.18(1).2021.05)
- Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik (Toshkent TII Moliya instituti. - Toshkent: "Noshir", 2012. 712-bet.
- Хайдаров Н.Х. Маҳаллий бюджетлар: муаммо ва инновацион ечимлар //Ўзбекистон статистика ахборотномаси" илмий электрон журнали. – 2020.
- Эшназаров Т.Ш. Бюджет муносабатларини такомиллаштириш ва унинг истиқболлари // Экономика и финансы (Ўзбекистан). – 2021. – № 9 (145).
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika Agentligi va O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va Moliya vazirligi rasmiy sayti (<https://openbudget.uz/>)dan olingan ma'lumotlar asosida muallif hisob kitobi.
- Excel dasturi yordamida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika Agentligi va Iqtisodiyot va moliya vazirligi rasmiy saytlari ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.
- Davletov I., Fayziyev O., & Умарова З. (2023). Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni konsolidatsiyalash tamoyillari. *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*, 2(5), 148–151. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajei/article/view/14671>.
- Abdullayev Y., Ergashev E., Ishniyazov B., Fayziyev O., Ro'ziyev A. Statistika Darslik. Toshkent: "IDEAL PRESS" nashriyoti, 2023. – 268 bet.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Jtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Shahzod Avilqulov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

